

Eén keer per eeuw, de tweede waarneming van de Zuidelijke heidelibel (*Sympetrum meridionale*) in Nederland

Waarneming

In de middag van 5 augustus 1994 werd in de tuin van de eerste auteur op een coniferenhaag een rode heidelibel gezien. De tuin is gelegen in Hardinxveld-Giesendam in de wijk Wielwijk (Amersfoort-coördinaten 117,1-426,8). Het mannetje hing verticaal op 140 cm hoogte en was op dat moment de enige heidelibel in de tuin. Toen de eerste auteur zag dat er rode mijten op de vleugeladers waren aangehecht, besloot hij het individu te fotograferen (figuur 1). Nadat de dia's ontwikkeld waren, probeerde hij de libel op naam te brengen, wat een zeer moeilijke opgave bleek. Later rees het vermoeden dat het wel eens de Zuidelijke heidelibel (*Sympetrum meridionale*) zou kunnen zijn. Meer dan vijf jaar later, op de libellenstudiedag van 11 maart 2000 te Utrecht, werd de dia voorgelegd aan diverse aanwezigen. In eerste instantie kon de soort niet met zekerheid op naam worden gebracht. In de weken erna werd echter vastgesteld dat het inderdaad *S. meridionale* betrof. Indien de waarneming door de CWNO wordt geaccepteerd, betreft het pas de tweede vondst van *S. meridionale* in Nederland. De tot nu toe enige Nederlandse waarneming stamt uit het einde van de 19^e eeuw. Op 11 augustus van een onbekend jaar verzamelde Henk Albarda een mannetje bij Leeuwarden. De ware identiteit van dit individu werd pas in 1968 door M.A. Lieftinck vastgesteld (GEJSKES & VAN Tol, 1983). De zomer van 1994 was erg warm. De 4^e augustus 1994, de dag voor de waarneming van *S. meridionale*, was de warmste dag van het jaar met een temperatuur van 36°C in Zuid-Limburg. Er werden relatief veel zuidelijke soorten gezien, waarvan

de grote invasie van de Zwervende pantserjuffer (*Lestes barbarus*) het opmerkelijkst was. Waarnemingen van die soort werden al vanaf begin juli gedaan, maar het hoogtepunt van de invasie vond begin augustus plaats. Tevens werd in deze periode de Zuidelijke glazenmaker (*Aeshna affinis*) voor het eerst in lange tijd weer in Nederland waargenomen (KETElaAR, 1994; WASSCHER 1995).

Herkenning

De volgende kenmerken waren bij de determinatie doorslaggevend. Het achterlijf is geheel rood, met uitzondering van segment 1 dat dorsaal donker is. Op de zij- en bovenkant van segmenten 8 en 9 ontbreken zwarte streepjes. Deze zijn bij mannetjes van andere Europese *Sympetrum*-soorten, zoals de Zwervende heidelibel (*S. fonscolombii*), wel aanwezig. Opvallend zijn verder de gepaarde lichte vlekjes op de achterste helft van segmenten 3 tot en met 9, rode tot geelbruine perostigma's, een roodgeel voorhoofd en een grotendeels roodgele vleugeladering. Het moeten ontbreken van zwarte lijnen op het borststuk is door het aanzicht niet zichtbaar op de dia's.

Verspreiding

De Zuidelijke heidelibel komt voor van Noordwest-Afrika tot in Mongolië. Het is in Europa vaak een lokale soort, die in de loop van deze eeuw duidelijk zeldzamer is geworden. In Frankrijk is de soort met name aan de kust van de Middellandse Zee niet zeldzaam, maar naar het noorden toe neemt de dichtheid van waarnemingen af (DOMMANGET, 1987; HEIDEMANN & SEIDENBUSCH, 1993). De noordelijkste zekere voortplantingslocatie in Europa bevindt zich vermoedelijk in de Champagne-Humides bij Brienne-les-Châteaux, 170 km ten oostzuidoosten van Parijs (COPPA, 1990). Dit is bijna 400 km ten zuiden van de huidige Nederlandse vindplaats. In Duitsland wordt de soort tegenwoordig uiterst zelden waargenomen. De noordelijkste waarnemingen zijn bekend van het wad-

deneiland Scharhörn en uit de omgeving van Hamburg (SCHORR, 1990). Eind vijftiger jaren werd *S. meridionale* meerdere jaren achtereen in de omgeving van Karlsruhe in Zuidwest-Duitsland waargenomen, maar na die tijd is hij daar nooit meer aangetroffen (mond. meded. G. Jurzitza). Ook in Zwitserland is de soort in het verleden wel regelmatig aangetroffen, maar tegenwoordig afwezig (SCHORR, 1990). In België is de soort voor 1950 op acht vindplaatsen gevonden (MICHIELS *et al.*, 1986). GEIJSKES & VAN TOL (1983) stellen dat hij vroeger "lokaal niet zeldzaam" was in België en Luxemburg, maar de laatste tientallen jaren is *S. meridionale* daar niet meer waargenomen (pers. meded. G. de

Knijf). Uit Engeland zijn meerdere slecht gedocumenteerde waarnemingen bekend. De enige zekere vondst is van 5 augustus 1948 op het kanaaleiland Jersey (MERRITT *et al.*, 1996).

Mijten

Aan de onderkant van de vleugels van het gefotografeerde individu waren zes parasiterende watermijtenlarven aanwezig. Het is zeer waarschijnlijk dat het *Arrenurus papillator* betreft (mond. meded. C. Davids). Dit is tot nu toe de enige mijtensoort die in Noordwest-Europa op de vleugels van heidelibellen is aangetroffen

Foto: J. Tromp

Figuur 1.
Mannetje Zuidelijke heidelibel (*Sympetrum meridionale*) te Hardinxveld-Giessendam op 5 augustus 1994. Dit betreft pas de tweede waarneming uit Nederland en de enige in de 20^e eeuw.

Sympetrum meridionale male at Hardinxveld-Giessendam on 5 August 1994. This is only the second Dutch record and the only one in the 20th century.

(DAVIDS, 1997). De soort komt noordelijk voor tot in Zuid-Zweden en Oost-Polen en oostelijk tot in Siberië en in de Kaukasus (pers. meded. C. Davids), maar was tot voor kort niet bekend uit Nederland (DAVIDS, 1979). Op 16 mei 1987 is de soort echter in ondiepe wateren op Voorne gevonden (pers. meded. H. Smit). Vooral nog lijkt *A. papillator* zeer zeldzaam te zijn in Nederland.

In Frankrijk parasiteert deze mijt met name pantserjuffers (*Lestes*) en heidelibellen (*Sympetrum*). Net als deze libellen preferiert *A. papillator* tijdelijke wateren. In Frankrijk worden naast de *S. meridionale* vooral *S. fonscolombii*, de Bruinrode (*Sympetrum striolatum*) en de Steenrode heidelibel (*S. vulgatum*) als gastheer uitgekozen. Bij de eerste twee soorten worden de mijten uitsluitend op de vleugels aangetroffen, bij de Geelvlekheidelibel (*S. flaveolum*) uitsluitend op het borststuk en bij de overige heidelibellen op beide plaatsen. Bij *S. meridionale* zijn maximaal 300 mijtenlarven op één individu aangetroffen (CASSAGNE-MÉJEAN, 1966 in CORBET, 1999). In Nederland zijn al vaker mijtenlarven op vleugels van heidelibellen waargenomen (pers. meded. B. Kiauta); precieze gegevens hierover ontbreken echter. Als er heidelibellen met mijtenlarven op de vleugels worden gezien, dan is de kans groot dat dit de Zwervende of de Zuidelijke heidelibel betreft.

Jaap Tromp
Geemansweer 52
3371 RE Hardinxveld-Giessendam

Marcel Wasscher
Minstraat 15 bis
3582 CA Utrecht

Literatuur

- COPPA, G., 1990. Eléments cartographiques et écologiques sur les odonates de Champagne-Ardenne. AGURNA, Piney, France.
- CORBET, P.S., 1999. Dragonflies: Behaviour and ecology of Odonata. Harley Books, Essex.
- DAVIDS, C., 1979. De watermijten (Hydrachnelae) van Nederland. Levenswijze en voorkomen. Wetenschappelijke Mededelingen KNNV, 132.
- DAVIDS, C., 1997. Watermijten als parasieten van libellen. *Brachytron* 1(2): 51-55.
- DOMMANGET, J.-L., 1987. Etude faunistique et Bibliographique des Odonates de France. Inventaires de Fauna et Flore 36.
- GENSKES, D.C., & J. VAN TOL, 1983. De Libellen van Nederland (Odonata). KNNV, Hoogwoud, Nederland.
- HEIDEMANN, H., & R. SEIDENBUSCH, 1993. Die Libellenlarven Deutschlands und Frankreichs, Handbuch für Exuviensammler. Verlag Erna Bauer, Kelttern.
- KETELAAR, R., 1994. Veel waarnemingen van de Zwervende pantserjuffer *Lestes barbarus* in 1994. Libellennieuwsbrief 2(4): 11-14.
- MERRITT, R., N.W. MOORE & B.C. EVERS HAM, 1996. Atlas of the dragonflies of Britain and Ireland. Centre for Ecology and Hydrology, Nature Environment Research Council, London.
- MICHIELS, N., A. ANSELIN, P. GOFFART & M. VAN MIERLO, 1986. Voorlopige verspreidingsatlas van de libellen (Odonata) en het Groothertogdom Luxemburg. *Euglena* 5(2)/*Gomphus* 3(2): 1-36.
- SCHORR, M., 1990. Grundlagen zu einem Artenhilfprogramm Libellen der Bundesrepublik Deutschland. Ursus Scientific Publishers / SIO, Bilt-hoven.
- WASSCHER, M., 1995. Het Libellenjaar 1994. Contactblad Nederlandse LibellenOnderzoekers. 23: 10-13.